

JSSN 1036-7064

Агитатордын БЛОКНОДЫ

1989

МАЙ

5 №

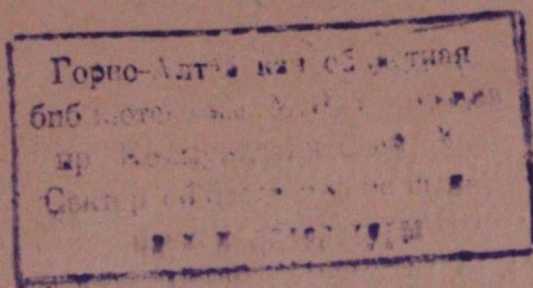

Бастыра ороондордыг пролетарийлери, бириккилегер!

АГИТАТОРДЫНГ БЛОКНОДЫ

КПСС-тин Горно-Алтайский обкомынын
идеологический бөлүги

1989 j.
май
5 №

АЛТАЙДЫНГ БИЧИК ЧЫГАРУЗЫНЫНГ
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БӨЛҮГИ

БАЖАЛЫКТАР

Журтхозяйстводо ишти јангырта тӱзӱӱр	3
Политический ӱредӱде јангы эп-аргаларды тузаланар	11
Политклубта ӱренери	19
Телекейдинг јӱрӱми	23
1918 јылда 8 июнда Улалуда контрреволюция јанды антарганы	34

СОДЕРЖАНИЕ

Перестройка в сельском хозяйстве	3
Новые формы работы в политучебе	11
Учиться в политклубах	19
Мировая жизнь	23
О контрреволюционном перевороте в Улале 8 июня 1918 г.	34

БЛОКНОТ АГИТАТОРА

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Подписано в печать 24. 05. 89. Формат 60×84 1/16.
Усл. п. л. 2,32. Уч.-изд. л. 2,06. Тираж 300 экз. Заказ 2331.
Цена 5 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издатель-
ства, 659700 г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36.
Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 35.

ЈУРТ ХОЗЯЙСТВОДО ИШТИ ЈАНҒЫРТА ТӨЗӨӨР

КПСС-тин Төс Комитединин быыл март айда өткөн Пленумы совет экономиканы жангырта төзөөри жанынан XIX Бастырасоюзный партийный конференциянын жөптөриле башкарынып, партиянын аграрный политиказын тургусты. Эмдиги өйдөгү аграрный политикада төс учурлу сурак — журт жерде экономикада колбуларды, ишти төзөп башкараын чек өскөрттөни. Колхозтор ло совхозтор, агропромышленный бирлүгүнүн өскө дө предприятиелери ле организациялары жангы эп-аргаларла иштеп, табынча хозрасчетко, бойын акчада бойы жеткилдеер ээжилерге көчөр учурлу деп, Пленумнын жөптөринде айдылды.

Иштейтен жангы эп-аргалардын бирүзи — аренда. Аренда ла иштегени — социализмде кажы ла кижинин, коллективтин ле бастыра общественонун жылбүлерин жаба алар некелтеге эн ле жарамыкту эп-арга болуп турганын жүрүм көргүзөт. Аренда ла иштегени — производствонун средстволорын астамду тузаланар, иштин арбынын бийиктедер, продукциянын чындыйын жарандырап арга берип јат.

Бистин областьтын партийный организациязы XIX парт-конференциянын жөптөриле башкарынып, журт жерде экономиканы жарандырапы жанынан ишти тыгыдып ийди. Онын шылтуунда кирелте бир эмеш көптөди. 1988 жылда кирелте бежен тогус миллион төрт жүс мун салковой болды.

Је бу кирелте ас. Ол до акчанын көп нургунын журт хозяйствонун продукциязын государство садып алып турган бааны бийиктеткенинен алган. Онызы јокко областьта 17 хозяйство чыгымду болор эди. Государстводон өдүшке алыны учун 62 миллион салковой төлөөр керек. Бүгүнгү күнде бистин областьта производствоны тыгыдып барарга, социальный задачаларды бүдүрерге 80 миллион салковой кирелтелү болор керек.

Ишти жарандырып, көндүктирип аларга биске Пленумнын жөптөри аайынча нени эдер керек? Март айдагы Пленумнын жөптөринде эдилген баш учурлу политический түп шүүлте:

партиянын аграрный политиказы кижини јердин ээзи эдери-не ууланатаны. Анайда эдетен јол көргүзилди. Ол јол — хозрасчетты ла аренданы таркадары. Мында экономикада колбуларды социалистический јөөжөни тузаланарын (бистин текши јөөжөбис болгонынан — менин бойымнын јөөжөм болорына јетире) чек өскөртөри темдектелди.

Бисте бүгүңги күндеги керектер кандый? Эмди тургуза иш јангы ла кыймыктап баштады деп айдарга јараар. Эткен иш учун текши кирелтеден төлөөрине областьта бар коллективтердин 23 проценти, аренданын подрядына 6,8 проценти көчти.

Јурт хозјайстводо јангы эп-аргаларла иштеерине көчкөн баштапкы ченемел Майма аймакта бар. Партиянын обкомы ол ченемелди ончо јанынан теренжиде шүүп көрөлө, јакшызын областька таркадарга амадап, бу јуукта бюронын јуунын Маймада өткүрген. Анда аймактагы хозјайстволордын башкараачы ишчилери, парткомдордын качылары, областын өскө аймактарында кезик хозјайстволордын башкараачылары, арендаторлор, партияный райкомдорынын баштапкы качылары турушкан. Бюронын јуунында КПСС-тин обкомынын аграрный комиссиязынын члендери, агрокомбинаттын специалисттери турушты.

* * *

Майма аймакта хозјайстволор 1986 јылдан ала хозрасчетло, коллективтин подрядыла иштеерине көчүп баштаган. 1988 јылдан ала бүдүрген иш учун текши кирелтеден төлөөр ээжи тузаланылып јат. Јангы эп-аргаларла иштеп баштаганыла кожо аймактын јурт хозјайствозынын ишчилерине јаан эмес те болзо, баштапкы једимдер келди.

Бу өдүп јаткан бешјылдыкта аймак јылына государствого садып турган продукция, өткөн бешјылдыктагызына көрө, сүт — 10 процентке, эт ле аннын мүүзи — 13, мөт — 17, маала ажы 40 процентке көптөгөн. 1988 јылда кажы ла уйдан саап алган сүт орто тооло 2623 килограммга јетти, он биринчи бешјылдыкта јылына саап турганынан 391 килограммга көп. Аймактын хозјайстволоры табыштырып турган продукциянын чындыйын јарандырала, кышкыда мал короорын астадала, өткөн јылда јети миллион үч јүс төртөн сегис мун салковой кирелте алдылар.

Хозрасчетты, подрядты ла аренданы таркадар иш партиянын райкомынын, баштапкы партийный организациялардын

төс ажарузында. Бу сурактар жүзүн-башка жуундарда шүүжилет. Оныла колбой партийный комитеттер экономический үредүни тыгыттылар, аймактын хозяйстволорында жартамал ишти жарандырган.

Майма аймакта бар коллективтердин 62 проценти иш учун текши кирелтеден төлөөрине көчкөн, 5 проценти аренданын подрядыла иштеп јат. Подрядла иштеп турган бригадаларда, фермаларда ла звенолордо јакшы једимдерге једип алгандары бар.

Темдектезе, Тамара Васильевна Шишкинанын звенозы (Горно-Алтайский совхоз-техникум) 1988 јылда 5315 центнер сүт саап алды, ол 1987 јылдын кемине 114 процент. Кажы ла уйдан орто тооло 2800 килограмм сүт саап алган. Бир центнер сүтти иштеп алган баазы 21 салковой болды. Хозяйстводо дезе, центнер сүттин иштеп алган баазы 36 салковой 95 акчадан.

Н. А. Березиковтын бригадазы (Карымдагы совхоз) механизаторлордон ло ан өскүреечилерден төзөлгөн. 19 кижибойлары азырал белетейле, 1713 аң кичееп јат. Азыйда ол ок иште 32 кижиболгон. Механизаторлордын ла ан өскүреечилердин иштеп алган акча-јалы тендешти, продукцияны иштеп алар баа јабызады, иштин арбыны бийиктеген, иштеп турган бир кижиге 32726 салковойдын продукциязы эдилген.

Билүлүдеги совхозтын партийный организациязы аренда иштеерин таркадар ишти тыгытты. Бүгүн хозяйстводо аренда 15 коллектив иштеп туру. Олордо 1800 уй мал, ол тоодо 550 саар уй. Совхозто бар уй малдын 85 проценти, саар уйлардын 68 проценти арендага берилди.

Е. Н. Санаровтын звенозы — төрт кижиболгон. Олор јерди, техниканы, малды, кажаандарды он беш јылга арендага алдылар. Былтыр јайгыда 150 тонн өлгөн, 60 тонн сенаж ла 54 тонн силос белетедилер. Колына 160 тын торбоктор алала, чеден-чуланды бойлары тудуп алдылар.

Алдында хозяйстводо парткомнын качызы болгон Тырышев Н. Т. сондоп турган участокко барала, арендага 100 тын торбоқ алды.

Совхозто аренданын подряды, экономикада јангы колбулар боло бергени ишти кезем жарандырап, малдын продуктивнозын бийиктедер арга берди.

Анайда Урлу-Аспактагы фермада арендатор Г. К. Калемаскинанын звенозы кажы ла уйдан саап алып турган сүтти 700 килограмманн кожултала, 3000 килограммга јетирди. Бу фермада бар 567 тын уй малды бастыразын арендага берген.

Былтыргы жылда ла быјылгы жылдын баштапкы кварталында мал корободы, кажы ла 100 уйдан 95 бозудан алган.

Совхозто мал өскүрер иште аренданын подрядыла иштеп турган бригадаларда кижы бажына продукция эдип турганы 12297 салковойго јетти. Бу тоо бастыра аймактагызынан (7125 салковой) 72 процентке бийик.

Јер ижинде арендада иштеп турган коллективтерде иштин арбыны база бийиктеген. Мында иштин арбыны 17323 салковойго јетире өскөн. Ол бастыра аймакта иштеп турган бир кижы бажына эдилгенинен (7367 салковой) 2,4 катап көп.

Ончо коллективтер иштин арбынын ол кире бийиктеткен болзо, аймакта продукция эдип турганы 1,8 катап, эмезе 10 миллион салковойго көп болор эди.

КПСС-тин Төс Комитединин март айдагы (1989 ј) Пленумынын јөптөринде шак ла анайда јангы эп-аргаларла — хозрасчетло, арендада, биленин подрядыла иштеп, иштин арбынын чик јок бийиктедер, продукцияны көптөдөр, чындыйын јарандырап јолдор көргүзилген.

* * *

Майма аймакта јангы эп-аргаларды тузаланып, өскө аймактарга көрө, бир эмеш јакшы једимдерге једип те алган болзо, јурт хозјайстводо јангы экономический эп-аргалар тузаланары јанынан КПСС-тин райкомы, баштамы партийный организациялар, хозјайстволордын башкараачылары бүгүнги күнде өткүрип турган иш партиянын XXVII съездинин некелтелерин, КПСС-тин Төс Комитединин март айдагы (1989 ј.) Пленумынын јөптөрин бүдүрерин јетире јеткилдебей туру деп айдар керек.

Иш ондолоры билдире берген, баштапкы једимдер бар да болзо, экономический, культурный ла социальный өзүмдө тын өскөртүлөр болголок.

Партиянын райкомы ишти төзөп башкаратан ла јакшы једим учун јилбиркедетен јангы эп-аргаларды тузаланары аймакта канайда өдүп турганын шиндеп көрбөй, ол јанынан кичеенбей турган хозјайстволордын башкараачыларына ла специалисттерине, агрокомбинаттын аймактагы ишчилерине некелте этпей јат. Онон улам јурт хозјайстводо ишти јарандыраарына, продукцияны көптөдөрине чыгымдап турган көп акча-јөбжө астамды ас берип туру.

1988 жылда хозјайстволордо производствонин средстволо-

ры, жүзүн-башка техника, он биринчи беш жылдыктагызына көрө, 49 процентке көптөгөн, электроэнергияла жеткилдеери 23 процентке өскөн. Эдилген продукция, чыгымдаганына келиштире чотозо, 22 процентке, «Подгорный» совхоз-завод ло Карымдагы совхозто 2 катап жабызады.

Өткөн жылда кезик хозяйстволордо улуска төлөгөн акчал иштин арбынынан артыктап өскөн. «Чуйское» ОПХ-да 6 процентке, Горно-Алтайсктагы совхоз-техникумда — 8, Карымдагы совхозто — 16, «Подгорный» совхоз-заводто 35 процентке артыктаган.

Аймактын хозяйстволорында баштамы партийный организациялар продукциянын чындыйын бийиктедери учун тартышпай жадылар. Былтыр табыштырган продукциянын чындыйы жабыс болгонынан улам 383,8 мун салковой акчаны жетире албаган. Малды уурдадып, жылытып, мал өлүп турганынан совхозтор 230 мун салковой кирелтени жылытылар. Эткомбинатка аткарган чарлардын 14 проценти арык болуп табыштырылган.

Майма аймактын жери малга ток азыралды кырап өскүрерге жарамыкту. Же бу органы кичееп тузаланбай жадылар. Устүги-Карагужта мал семиртерине аңылалган «Майминский» хозяйстводо 1988 жылда кукурузаны жаңы технологияда үрендеп, кичееп өскүреле, кажы ла гектардан 426 центнерден жунадып силостогон. Азыгы эп-сүмеле үрендеп өскүрген жерлерде түжүм чик жок жабыс болгон. Темдектезе, Горно-Алтайсктагы совхоз-техникумда бир гектардан — 230, Карымдагы совхозто — 172, бастыра аймакта орто тооло 267 центнерден жуунаткан.

Калганчы жылдарда аймакта өскүрген аштын түжүми жабызады. 1988 жылда аймакта кажы ла гектардан — 17,3, 1987 жылда — 15,0, 1988 жылда 13,6 центнерден жуунаткан, совхоз-техникумда десе жүк ле 7,4 центнерден жунадып алган.

Кезик хозяйстволор өлгөн эдер жерлердин түжүмин бийиктедерин кичебей жадылар. Обоолоп алган өлгөннин чындыйы коомой болуп жат. Азырал жедишпей, чындыйы коомой болуп турганынан улам малдын продуктивносты бийиктебейт. Былтыргы жылда этти көптөдөр программа бүтпеди.

Кезик хозяйстволордо малдан алар продукцияны эдерине чыгымдар астабай туру. «Чуйское» ОПХ-да бир чардын тирүүгө бескези бир центнер кожуларына 9 центнер азырал-единица чыгымдалып турган болзо. Карымдагы совхозто — 13,4, «Майминский» спецхозто 16 центнер азырал-единица

чыгымдалып јат. Бир центнер сүт саап аларына аймакта 1,2 центнер азырал-единица чыгымдаларда, «Чуйское» ОПХ-да — 1,48, Билүлүдеги совхозто 1,6 центнер азырал-единица чыгымдалды. Хозяйстволордо малдын продуктивносты тын өрөлү-төмөндү.

Онын учун хозяйстволордын ижинин кирелтези көптөбөй јат. 1985 жылда рентабельностьтын (астамнын) кеми 2,8 процент болгон, 1987 жылда — 0,06. 1988 жылда государство садып алып турган бааны бийиктеткенин албаза, кирелте 167 мун салковой болды, эмезе рентабельностьтын кеми 1,0 процент. Төрт хозяйство төлүлөрлү арткан.

Госбанктан өдүшке алган акча аайынча төлүлөр алты миллион салковойго шыдар.

Анайда иштенип, кирелте ас болуп турганы производствоны элбедер, продукцияны көптөдөр, социальный задачаларды бүдүрер, строительство өткүрер арга бербей туру. А андый иш эдери кыйалта јоктон керектү. Темдектезе, балдардын садтарыла јеткилделгени 64 процент. Совхозтордын Карымдагы, Карлушкадагы, Урлу-Аспактагы отделениелеринде балдардын садтары чек јок.

Аймакта улус јуртаар туралар тударына үзеери көп акча керек. Тудулып турган туралар једишпей јат. Бүгүн квартира керексип турган улустын тоозы эки мунды ашты.

* * *

Партиянын райкомы, хозяйстволордын парткомдоры, баштамы партийный организациялар иштенип турган кижиге кичеemelди тынгытпадылар. Кижиге јаан једимдү иштенип, јакшы амыранып јадар айалга јеткилделбеген. Арэнданын, коллективтин, биленин подрядыла, хозрасчетло иштее-рине көчүп турарда фермаларда ла бригадаларда улус амыранар, эмденер айалга јеткилдеерине ажару эдилбей јат.

Темдектезе, саар уйлардын фермаларында иштеген улус амырайтан кыптарла јеткилделгени — 62 процент, јунунатан кыптарла — 30, јылу туалетле — 19, эр улус кийим илер кыптарла — 42, үй улус кийим илер кыптарла — 63, улус ажанатан кыптарла јеткилделгени — 42 процент. Кийим јунар ла кургадар кыптар јазалбаган.

Аш-курсакты көптөдөр программа аайынча јакылталар бүтпей јат. Аймакта јуртаган улус аш-курсактын эн керектү продукталарыла јеткилделгени коомой. Кажы ла кижы бажына јылына эт ле эттен јазаган курсак — 44,9 килограмм,

сүт ле сүттен жазаган курсак — 215, балык — 9,8, өзүмнүн саржузы — 5,6 жиилектер — 12,1, маала ажы — 72,6 килограмм, 193 жымыртка келижет.

Улусты аш-курсакла жеткилдеер суракты бүдүреринде болушту хозяйствоны тыңыдарына ажару эдилбейт. КПСС-тин обкомы ла облисполком ол жанынан керектү ишти өткүрген де болзо, улустын бойында уй малдын тоозы 1988 жылда, 1987 жылдагызына көрө, 315 тынга, эмезе 9,1 процентке, чочко 4,1 процентке астады. Койлордын, эчкилердин ле жылкылардын тоозы база астаган.

Мындый айалгада экономиканы тыңыдатан, аш-курсакты көптөдөтөн аргалар — аренда, биленин подрядыла иштеери, кооперативтер төзөөри болуп жат. Ол керегинде КПСС-тин Төс Комитединин март айдагы (1988 ж.) Пленумында чокым ла жарт айдылган.

Кезик хозяйстволордын башкараачылары, специалисттери, партийный ишчилер, идеологический актив жаңы эп-аргаларла иштеерин таркадарында турушпай жадылар. Иш учун учында једим аайынча төлөөрин, аренда иштеерин таркадарында экономисттер туружары керектү.

Көп парторганизациялардын ижи жаңырта төзөштин некетелеринен сондоп туру. Жаңы эп-аргалар ненин учун таркабай турганын шиндебей, бу иштин тууразында турган парторганизациялар бар. Совхоз-техникумнын, «Чуйское» ОПХ-нын, Карымдагы совхозтын парткомдоры ла олордын качылары «бис аренда иште деп кемди де албадабазыс, күүнзеген улуска болужарыс» деп айдып салала, бойлоры нени де этпей отурылар.

Аймактын хозяйстволорында, реммастерскойлордо, автопаркта, строительствонун бригадаларында ла өскө дө болушту организацияларда ишти төзөөр лө иш учун төлөөр жаңы ээжилер тuzаланылбай жат. Бу суракта ологро агрокомбинаттын специалисттери болушпайт.

Экономический үредүнин кеми жабыс. Школдордо ло семинарларда үредү улай үзүлип турат. Темдектезе, «Чуйское» ОПХ-да төзөлгөн экономический школдордо план аайынча 9 үредү өдөрдин ордына јүк ле 3 үредүден өткөн. Уредү өткүрер графикти специалисттер үзүп турулар. Хозяйствонун баш экономизи нөк. Вайгант В. В. бойынын темалары аайынча үредү өткүрбеди.

Өдүп турган үредүнин кеми жабыс. Уренип турган улус пландарды, план ненин учун бүтпей турганын, продукцияны эдерине чыгымдар ненин учун көптөп турганын билбес. Эко-

номический үредүни парткомдор коомой башкарып жадылар, шинжү уйан, партиянын райкомында политүредүнин кабинетинин ишчилери пропагандисттерге болушпай турулар.

Партиянын райкомы мал өскүрөөчилердин ортодо коммунисттерди көптөдөри жанынан иш өткүрери керектү. Бүгүн олардын тоозы жүк ле 10,9 процент. Билүлүдеги совхозтын бозу азыраачыларынын ортодо бир де коммунист жок. Карымдагы совхозто уй азыраачыларда жагыс коммунист. «Чуйское» ОПХ-да уй азырап турган 72 кижинин ортодо жүк ле эки коммунист бар.

Подрядла иштеп турган 182 бригадада ла звенодо турушкан 1027 кижинин 13 проценти коммунисттер. Жүк ле 27 коллективти коммунисттер башкарат. 11 бригадада коммунисттер чек жок. Арендала иштеерине көчкөн 17 коллективтин төртүзүн коммунисттер башкаргылайт.

Журт хозяйстводогы иште хозрасчетты, подрядты ла аренданы таркадары жанынан областьтын өскө дө аймактарын да парторганизациялардын ижинде андый једикпестер бар. Партиянын обкомынын бюросынын јөбинде ол једикпестерди түрген јоголторы, журт хозяйстводо ишти төзөп башкараарын да јаан једимдү жагы эп-аргаларды тузаланары жанынан КПСС-тин Төс Комитединин март айдагы (1989 ј.) јөптөрин јүрүмде бүдүрер чокым иш темдектелди.

КПСС-тин обкомынын аграрный бөлүги

ПОЛИТИЧЕСКИЙ УРЕДУДЕ ЖАҢЫ ЭП-АРГАЛАРДЫ ТУЗАЛАНАР

Совет общественонун бастыра жүрүминде жаан жаңыртулар, өскөртүлөр болуп жат. Бу иштерди КПСС башкарат. Партиянын бойынын жүрүминде бастыра иш жаңырта төзөлип туру. КПСС-тин Төс Комитеди 1987 жылда сентябрь айда политический ле экономический үредүнин системазын жаңырта төзөри керегинде жөп жараткан. Бистин областьтын партий-ый организациясында ол жөпти жүрүмде бүдүрип, коммунисттердин, ишкүчиле жаткандардын үредүзин жүрүмле, бүдүрип турган задачаларла көнү колбулу эдери жанынан чокым иш өдүп туру.

Ишкүчиле жаткандардын политический ле экономический үредүзинде жаан једимдү ле өдүмдү болгодый жаңы эп-аргаларды таркадары жанынан КПСС-тин Шебалиндеги райкомында политический үредүнин кабинетинин ижин быжыл апрель айдын баштапкы күндеринде партиянын обкомынын идеологический бөлүгинин ле Шебалиндеги райкомынын идеологический комиссиязынын кожо өткөн жуунында шүүшкен.

КПСС-тин Шебалиндеги райкомында политүредүнин кабинетини жаңыртулардын өйинде бойынын ижин чек өскөртө төзөп алганы жуунда темдектелди. Азыйда кабинет аймакта үредү төзөлгөни, кандый кружокто ло политшколдо канча кижиле үренип турганы, үредүлөр өткөни керегинде райкомнын качыларына ла обкомго керектү тоолор жууйтан јер болгон. Эмди кабинет үредүни жаңырта төзөйтөн төс јер боло берди.

Пропагандисттерди талдап көстөри, оларды үредип тазыктырары, ченемел жууры ла таркадары — кабинеттин ишчилеринин кереги.

Аймакта коммунисттердин ле комсомолдордын үредүзинин 100 школында ла семинарларында 1250 кижиле үренип жат. Олардын пропагандисттеринин 85 проценти бу иште үч жылдан көп туружат. Қалганчы жылдарда пропагандисттер со-

лынары астаганын жарадып темдектеер керек. Партийный үредүде демократия база элбеп турганын 1988—89 үредүлү жыл башталар алдында баштамы парторганизацияларда 15 пропагандисттерди үренип турган улус бойлоры тутканы керелейт.

Политический ле экономический үредүни, бастыра экономический ишти башкараын жаңыртары жанынан КПСС-тин Төс Комитединин жөптөри бүдүп турганы партиянын райкомынын төс ажарузында. Бу суракты 1988 жылда партиянын райкомынын бюрозында шүүшкен. 1989 жылда январь айда бюронун жуунында «Политический ле экономический үредүни жаңырта төзөөри, үренеечилердин общественно-политический практикаын таркадары керегинде КПСС-тин Төс Комитединин жөбин бүдүрери жанынан Алтайда ченелте өткүрер хозяйствонун парткомынын ижи керегинде» суракты шүүшкен.

КПСС-тин райкомында политүредүниң кабинетиди эмди комсомолдордун ла жашөскүримниң политический үредүзи жедимдү болуп турганын шиндеп жат. Бу суракты база бюродо шүүжери темдектелген.

Үредүни жаан жедимдү эдип аларыла колбулу сурактарды партиянын райкомынын идеологический бөлүгинде шүүжип жат. Быжылгы жылда бөлүкте өткөн жуундарда «Семинский совхозтын парткомы үренеечилер берген шүүлтелерди ажаруга алып турганы керегинде», «Барагаштагы совхозтын пропагандисттери общественно-политический практиканы тузаланып турганы керегинде» сурактарды шүүшкен. Андый ок сурактарды баштамы партийный организацияларда шүүжип жат.

Пропагандисттерди белетеер иште партиянын райкомында политүредүниң кабинетинин методический совединин учуры бийиктеди. Үредүни жедимдү эдер эп-аргаларды тузаланары методсоветтин ижинин планында баштаачы жерде.

Быжыл февраль айда методсоветтин жуундарынын бирүзинде потребобществонун, больницанын пропагандисттери В. И. Лениннин иштери, партиянын документтери аайынча үредип турганын шүүжеле, өскө политшколдордо олордын ченемелин тузаланар шүүлте эдилген. Методсоветтин члендери Шебалиндеги совхозто өткөн үредүлерде болгон кийинде олор эткен докладтар, үредүде шүүшкен сурактар аайынча блааш-тартыш өткүрер шүүлте эдилди. Совет тагынан үренип турган улусла иштеп жат.

Пропагандисттерди белетеер, оморды үредер иш үредүлү

жыл башталар алдында КПСС-тин райкомында политүредү-
нин кабинетин тургускан план аайынча өдүп жат. «Совет эконо-
мика, жаңы өзүм», «Нациялар ортодо колбуларды жаранды-
ратан жаан учурлу сурактар», «Идеологический тартыжу ла
жашөскүрим», «Жашөскүримге КПСС-тин Программазы» деп
темалар аайынча секциялар иштейтен чокым пландар тур-
гузылган.

Калганчы эки жылдын туркунына пропагандисттердин се-
минарлары өскөлөндү. Семинарлар эмди 2—3 хозайствону
бириктирген зоналар аайынча кажы бир хозайстводо полит-
үредүнин общественный кабинетинде өдүп турат. Олордын
ижи хозайстволордын чокым ижиле көнү колбулу болуп өдөт.
Семинарда турушкан кажы ла пропагандист бойынын шүүл-
тезин айдат. Олордо партиянын райкомынын ишчилери, по-
литүредүнин кабинетинин методсоветинин члендери туруш-
каны жүрүмле, аймактын парторганизациясынын алдында тур-
ган задачаларла колбоштырар арга берип жат.

Калганчы семинарда «Политшколдо өткөн куучынын
идейно-теоретический кемин методический советин жуунын-
да шүүжетени», «Уредүни жаңырта төзөөри», «Научно-тех-
нический ичкери өзүм — экономиканы тыгыдатан төс арга»,
«Уренечилердин общественно-политический практикасын тө-
зөөринде пропагандастын учуры» деген темалар аайынча
практический үредүлерге аяру эдилген.

Семинарда турушкан улус эн артык пропагандисттер өт-
күргөн үредүде бололо, онын шүүжип жадылар. Анайда про-
пагандисттердин ижи жаранат, улус жылбиркеп үрене берет,
үредүде ончо улус туружып, КПСС-тин экономический ле со-
циальный политикасынын сурактары, коллективтин ижи аай-
ынча блааш-тартыш болуп жат.

Алтайда ченелте өткүрер хозайстводо политический ле
экономический үредүде пропагандисттер жеткил, олор узак
иштеп келген улус, коллектив бүдүрүп турган задачаларды
жакшы билип, керектү боло берген учуралда программаны өс-
көртүп жадылар. Партийный, комсомольский, экономический
үредүнин кажы ла школынын пропагандизине журт хозайство-
нын специализи болушуп жат. Ол специалист экономика-
нын сурактарын үренип билип аларына болушуп, үренип
турган улус берген шүүлтелерди хозайствонун, анайда ок
аймактын башкараачы ишчилерине жетирип, жүрүмде бүдү-
рерине жөмөлтө эдил жадылар. Чаргыда пропагандисттердин
болушыла хозайстводо ишти жаңырта төзөп башкарачына,
арендала, биленин подрядыла иштеерине көчөр сурактар

аайынча практический јакылталар тургузылган јашөскүрим-нин «Позиция» деп адалган политический клубы тözöldи. Онын ижинин ченемелин аймактын «Сельская новь» газеди жарлаган. Алтайда ченелте өткүрер хозяйстводо политшколдордо ло политсеминарларда үредүни тözөгөн ченемелди эмди «Семинский», Шебалинский ле Барагашский совхозтордо тузаланып јадылар.

Партиянын райкомы пропагандисттер партийный организациялардын ижинде, эл-јоннын текши керектеринде эрчимдү турушсын деп кичеенет. Олор пропагандисттин ижин канайда бүдүрип турганы керегинде парткомдо ло партбюродо, партийный јуундарда отчет эдип јадылар. Андый отчеттордо олорды јангыс ла критикалап турган эмес, је иште бар једик-пес-тутактарды јоголторына болужарга амадап јат. Аймактагы пропагандисттердин 88 проценти јаантайын өдөөчи семинарлардын ижинде эрчимдү турушкылайт, өскө дө јакылталар бүдүргилейт.

Аймактын эн артык пропагандисттери: Филатов А. П. — Барагаштагы совхозтон; Акулов Ф. И. — Чичке-Чаргыдан; Липова Н. А. — Чамалдагы орто школдон; Леонтьева М. Г. — Эликманардагы совхозтон; Яимов И. А. — Эјегандагы совхозтон ло өскөлөри де кажы ла үредүни коллектив, јурттагы улус, парторганизация бүдүрип турган ижиле, задачаларла колбулу өткүрерге кичеенгилейт, курч сурактар тургузып, блааш-таргыш болорынан јалтангылабайт. Олордын ижи аймактагы ла областьтагы газеттерде көргүзилген.

Политический ле экономический үредүде једимдү ле өдүмдү эп-аргаларды пропагандисттер элден озо үренип турган улустын иштеги ле јүрүмдеги эрчимин тыныдар амадула тузаланып јадылар. Ишкүчиле јаткандардын үредүзи экономиканы, эл-јоннын бастыра јүрүмин јангырта тözөөрине јөмөлтө эдер учурлу.

Барагаштагы совхозто коммунисттердин ле комсомолдордын үредүзи, ишкүчиле јаткандардын экономический үредүзи улустын күүнзегени аайынча тözөлгөн. Партиянын XIX Бастырасоюзный конференциязынын јөптөри аайынча үредү өткүрер программаларды ла пландарды өскөртип јангырткан. Баштапкы ла күннен ала үредүни партком шиндеп јат. Экономический үредүде элден озо хозрасчетко, подрядка ла арендага јаан ајару эдилет. Шак ла үредүнин шылтуунда улустын ижинин једимдери көптөп, совхозтын экономиказы тынып туру. Хозяйствонын ижинин 1988 јылдагы рентабельнозы 63,7 процент болды. Уредүни бүдүрип турган ишле кол-

боштылары жанынан јозокты коммунисттер көргүзип жадылар.

Коммунисттердин политический эрчимин бийиктедерине анайда ок политшколдордо ло семинарларда «СССР-дин албаты депутаттарын тудары керегинде Законды» үренгени јөмөлтө эткен. Онын шылтуунда март айдагы выборлор бийик кеминде өткөн. Ишкүчиле јаткандарга выборлор өткүрер жагы ээжилерди, жаңыртулар өдүп турган айалгада эл-јоннын јүрүминде демократия элбегенин јартап берген.

Је оныла коштой Шебалин аймакта политический ле экономический үредүни жаңырта төзөөр иш учына јетпегенин, бу иште једикпес-тутактар эмди де барын јуун темдектеди. Јарамыкту жаңыртулар партиянын райкомында политический үредүнин кабинетинин ижинин методиказында, кезик парткомдордын ла пропагандисттердин ижинде бар.

Политшколдордын ла семинарлардын көп нургунында уредүлерде тын кубулталар болбоды. Азыйдагы ла аайынча лекциялар, пропагандисттин куучыны, собеседованиелер, каа-јаа пропаганданын технический аргалары тuzаланылат. Эјегандагы ла «Семинский» совхозтордо пропагандисттер көп солынат. Кезик пропагандисттер јүрүмде болуп турган керектерде јетире ондонгылабайт, бойынын коллективинде, аймакта боло берген идеологический айалга аайынча чике түп шүүлте эдип болбой жадылар.

Аймакта политүредүнин общественный башталгала иштеп турган алты кабинеттин материально-технический айалгазы уян, эмдиги өйдин некелтелерине јарабай јат. Кезик јерлерде политшколдын, семинардын үредүзин өткүрерге јарамыкту, аңылу јазалду тура јок. Уредүни учураган ла јерде өткүрерге келижет.

Политшколдо, семинарда үредүни үредүчи-пропагандисттер, анчада ла историктер јакшы өткүрип жадылар. Је материальный производство турушкан пропагандисттердин көп нургунында педагогика, психология жанынан билгирлер јок, озор шүүлтени јартап айдып берерге, көп улустын алдына куучын айдарына темикпеген, үредү өдүмдү ле једимдү болор эрчимдү эп-аргаларды — иш бүдүрер ойындарды, — «сагыш-шүүлтеле табару» эдерин тuzаланып болбой турган улус.

Аймакта үренип турган улусты анкета ажыра сурап угарда, кажы ла кижии үредүлерде 1—2 шүүлте эдип јат. Је ол шүүлтелердин 60 процентин предприятиялердин аргалары уян учун тuzаланар арга јок. Уренеечилердин көп нургуны общественно-политический јүрүмде турушпайт. Сурап ук-

кан улустын тал-ортозы бир ле практический јакылта бүдүрген болды.

Үредү үзүлип, өскө күнге көчүрилген учуралдар ас эмес. Анайда үредү өткүретен текши күнде (1989 жылдын февраль айынын учында) Эликманардагы зонада бар политшколдордын ла политсеминарлардын јүк ле экүзинде үредү өткөн. Алтузында пропагандист јок, эмезе үренетен улус јуулбаган бололо, үредү өтпөгөн.

* * *

КПСС-тин обкомынын идеологический бөлүгинин ле партиянын Шебалиндеги райкомынын идеологический комиссиязынын кожо өткөн јуунында куучын айткан нөкөрлөр политүредүнин кабинетин бойынын ижин јагы некелтелер аайынча тзззп турганында једикпестер барын темдектелер. Партиянын райкомынын качызы, идеологический комиссиянын председатели нөк. Казакпаева А. С. политүредүнин кабинетин, баштамы парторганизациялар коммунисттердин ле ишкүчиле јаткандардын үредүзин чоком башкара бергенин куучындады. Үредүнин сурактарын КПСС-тин райкомынын бюрозында, партийный јуундарда шүүжип јат. Үредүнин кемин бийиктедер, јүрүмле, бүдүрип турган задачаларла колбулу эдери керегинде сурактарды бу өдүп јаткан үредүлү јылда «Семинский», Эликманардагы совхозтордын парткомдорында шүүшкен.

Политический үредүни тзззп лө башкарып турганында једикпестердин бирүзи — пропагандисттерле иштеп турганында деп, нөк. Казакпаева айтты. Пропагандисттер јылдын ла једишпей јат. Кезиктери областьтагы семинарга барарынан јүзүн-башка шылтактарла кыйышкылайт. Онын да учун пропагандисттердин 70 проценти үредү өткүрер методиканы билбес. Аймактын башкараачы ишчилери политический ле экономический үредүнин школдорында ла семинарларында ас туружып јадылар.

Мал өскүречилердин экономический үредүзи тзззлгөннн јуунда «Семинский» совхозтын парткомынын качызы нөкөр Ченчаев П. И. куучындады. Совхозто 5 школ иштеп јат. Олордын пропагандисттери — историянын үредүчилери. Биленин подрядыла, арендада иштеерине көчкөн койчылар экономиканын закондорын ла ээжилерин билерге тын күүнзей бердилер деп, нөк. Ченчаев айтты. Олордын некелтезиле экономиканын сурактары, хозрасчет аайынча үредүни јурт хозяйствонун специалисттери өткүрип турулар.

Эмди совхозто көп улус арендага көчүп баштаган. Үренип турган улустан ишти төзөйтөни, иш учун төлөйтөни жанынан көп сурактар келип жат.

Жуунда «Каракольский» совхозтын парткомынын качызы Ю. Г. Котеланов пропагандисттерле иштеерин тыгыдар сурак көдүрди. Ол бойы пропагандист болуп төртинчи жыл иштеп жат. Быжылгы жыл башталар алдында оны пропагандист эдип, үреничилер демократический башталгала бойлоры тудуп алгандар.

Пропагандисттердин көп нургуны үредүчилер. Ненин учун дезе, шак ла олордо көп улусты үредер, олорло иштеер ченемел бар, методиканы жакшы билип жадылар.

Калганчы өйдө КПСС-тин райкомында пропагандисттердин семинарлары жылбилү өдүп жат.

Жуунда өскө дө жаан учурлу сурактар көдүрилген. Кезик политшколдордо ло семинарларда үредү коллектив бүдүрип турган задачаларла колбу жок болот, ишчилердин эрчимин көдүрерине чокым ууламжы жок өдөт.

Үредүнин материално-технический базазы уйан болуп артканча.

Жуунда политический ле экономический үредүни төзөп башкараарын жарандыраары, кемин бийиктедери жанынан бастыра парторганизацияларда тузаланарга жарамыкту шүүлтелер эдилди.

Алтайда ченелте өткүрер хозяйстводо, Барагаштагы ла Эжегандагы совхозтордо пропагандисттер үредүни өдүмдү ле једимдү өткүрип турган, технический аргаларды тузаланган ченемелди аймактардагы ла областьтагы газеттерде жарларга јараар.

Пропагандисттер аймактарда ла областьта өдүп турган семинарларда бастыразы туружарын јеткилдегени жакшы болор. Семинарларда жаңы эп-аргаларла үредү өткүрерин көргүзип турар. Пропагандисттер үредүнин чыгдыйын жарандыраары, кемин бийиктедери жанынан канайда кичеенип иштеп турганын үрениечи коммунисттер бойлорынын идеино-теоретический кемин бийиктедери жанынан кичеенгенин парткомдордын, партбюронын, цеховый парторганизациялардын јуундарында план аайынча угуп ла шүүжип турары керектү.

Политический ле экономический үредүнин системазында үрениечи улустын алдына башкараачы партийный, советский ле хозяйственный ишчилер, албаты-хозяйствонун специалисттери куучын айдып турары, коммунисттер, ишкүчиле јаткан-

дар үредүде берген шүүлтөлөрди жууп, оларды жүрүмдө бүдүрерин жеткилдеери керектү.

Комсомолдордун үредүзүн жарандылары жанынан жуунда жаан куучын болды. Партиянын райкомдору, баштамы парт-организациялар комсомолдордун үредүзүн төзөөрине ле башкараарына бичикчи ле жашөскүримде тоомжылу специалисттерден пропагандаисттер талдап аларына болужар учурлу.

Т. ЯИТЫНОВ,
КПСС-тин обкомында идеологический
бөлүктин инструкторы

ПОЛИТКЛУБТА УРЕНЕРИ

Бистин областьта баштапкы политический клубтар 1986—87 үредүлү жылда төзөлгөн. Ол тушта партиянын Төс Комитетинин жакылтазы аайынча марксизм-ленинизмдин үредүзинин системазында үредүни жаңырта төзөөри жанынан ченелтелер өдүл турган. Бу өдүп жаткан үредүлү жылда областьта 12 политклуб иштеп туру. Бис андый клубтар кыйалта жок төзөлзин деп, үстинен жакару бербей жадыс. Ол жанынан комсомолдын баштамы организациялары баштапкай эдер учурлу.

Бүгүнкү күнде жашөскүрим соныркаткан сурактар аайынча блаажып тартыжатан политический клубтар жүрүмдү болгонын көргүсти. Комсомолдор ло жашөскүрим андый клубтарга тын жылбиркеп келгилейт. Олордо өткөн үредүде жашөскүрим, политшколдорго ло семинарларга көрө, тын соныркап туружат. Ненин учун десе, иит уулдар ла кыстар политический клубта, үренип турган тема аайынча сурактарды текши шүүжип, кажы ла кижин бойынын сананган шүүлтелерин чыгара айдар аргалу. Үредүде башка-башка шүүлтелердин ортодо блааш-тартыш болуп, учында ончозы жөпсинген текши түүп-шүүлте эдилет. Мында турушкан жашөскүримдин кажызы ла бойын алдынан шүүлтелү кижин деп сананып, керсү шүүлте эдерге кичеенет.

Калганчы өйдө бистин жашөскүримде эл-жоннын жүрүминде болуп турган керектерге ажару этпес, менин керегим жок деп сананар, политический ле духовный культуразы жабыс, жагыс ла бойынын жылбүлерине кичеенер, бойы жаар тартынар улус көптөй бергени чочыдат. Же ол жанынан эмдиги жашөскүримди бурулап турала, андый коомой керектер ороондо социальный өзүм ичкери жылбай тура калган жылдарда ла онон до озогы өйлөрдө табылганын бис ундып жадыс. Шак ла ол өйлөрдө айдып турган сөстөр, жарлалган молжулар жүрүмде бүтпей турарда, улустын жүрүминин кеми тын өрөлү-төмөндү болгоны, догматизм, бюрократизм, формализм ле социализмдин ээжилерине жарамыкту эмес өскө дө андый керектер совет улустын ол өйдөги иит үйезинин өзүмине коомой салтарын жетирген.

Комсомолдордын школдорында ла кружоктордо үредүни канайда өткүрүп турганын бис јакшы билерис. Үредүде тузаланган эп-арга жүзүн-башка эмес, сок јаңыс — пропагандисттин куучыны болгон.

Үредү јаан једимдү болгодый, үренип турган улусты јил-биркедер эп-аргаларды табып тузаланыры керегинде куучын башталганы удаган. Је оморды жүрүмде тузаланып болбой турганыс. Бис, байла, үредүде ачык куучын башталза, јарты јок ло күч сурактар көдүрилеринен, ол өйлөрдө текши таркаган идеологический некелтелерге јарабас шүүлтелер боло беринен јалтанган болорыс.

Үренип отурган улус јаңыс ла пропагандисттин айтканын угала, ондогонын бойына бичийле, онон кыскарта куучындап бергени торт деп сананып турганыс. Куучындайтан сурактар ажындыра белетелген. Ого үзеери үредү өткүретен программада темалар ажындыра тургузылатан, кезиктери бүгүнгү жүрүмле бир де колбу јок болгон.

Эмди өскө өй келди. Јүрүмде бастыра керектер өскөлөнди. Совет обществого бүгүн баштанкай ла кичеенкей, јаңы немеден јалтанбас, ойгор шүүлтөлү, терен көгүстү, ол ок өйдө, билгири тын, идейный кеми бийик улус керек. Јашөскүримди андый эдип аларга оморды шак ла политический үредүнин системазында тазыктырар аргалу.

Оны Алтайда ченелте өткүрер хозјайстводо јашөскүримин «Позиция» деп адалган политклубынын ижи көргүзет. Политклубтагы кажы ла үредүге 60-нан ажыра кыстар ла уулдар келип јат. Азыйда Чаргыдагы политшколдордын кажызында да андый учурал болбогон. Эмди ого јанжыга бердилер. Кемди де албанла экелбей јат. Келбедин дейле, карузына тургузар кичи табылбайт.

Керек неден башталган? Үредү алдындагы ла аайынча төзөлгөн. Комсомолдордын политшколынын пропагандизи көстөлди. Темдектелген күнде программа аайынча үредү башталды. Үредүге эки-үч кичи келип турды. Пропагандист јаңы тема аайынча сурактардын уч-бажын айдып береле, улусты јандырып турды.

Анайда Анатолий Мироненко пропагандист болуп иштеп баштаган. Бир канча үредү өткүреле, көрүп тургажын, туза јок. Үредү јанду ла деп өдүп јат. Канайдар? Үредүни чек өскөртөр деп јөптөжөлө, јаан учурлу сурактарды шүүжип јартайтан клуб төзөгөндөр.

Политический клубтын соведин туткан. Пропагандистке болужатан, үредүде блааш-тартышты башкаратан улусты

көстөгөн. Блааш-тартыш жок кандый клуб болотон? База бир жаңы керек эдилди. Жашөскүрим жаңыс ла политический сурак шүүжер эмес, анайда ок ойноор, танцевать эдер, музыка, мода, искусство жаңынан куучындажар болуп жөптөшкөн.

Өткөн үредүлү жылда политклубта төрт үредү өткөн. Олордын бирүзине «Индианисттерде» турушкан улусты алдырала, жашөскүрим жаңырта төзөштө туружарын шүүжип тартышкан.

Политклубтын соведи бойынын ижин жаңыс ла Чаргыда өткүрип турган эмес. Олор өскө журттарга барала, андагы жашөскүримди жууп алала, олорло политический сурактар аайынча блааш-тартышту үредү, ойын-жыргал өткүрип турулар. Акжолдо политклубтын үредүзине — 60, Улус-Чаргыда — 20 кизи келген.

Политклубтарда үредү ас өдүп жат деп, кезик улус айдыжып турганы чын. Ненин учун ас өдүп турган дезе, ол ок Чаргыдагы политклубтын пропагандизинде ченемел жок. Андый үредү жаңы төзөлгөн. Канайда өткүрөтени эмди тургуза учуна жетире жарт эмес. А кажы ла үредүге лаптап белетенер керек. Ого үзеери клубка келип турган улустын көбизи үредүде турушпай, беленди сакып отургылайт.

Кажы ла үредүде жашөскүримди жылбиркедер жаңы эп-сүме табылар. Онын учун үредүни белетенерине көп ой өдөт.

Эмди политический клубтардын ижи кандый болотонун ончо жаңынан шүүп көрөли. Мында эн ле учурлузы — политический клуб жаңыс ла кажы бир сурак аайынча блаажып тартыжатан эмес, үренетен эп-арга эдип алатаны. Башка-башка шүүлтелерди жууп, блаажып ла тартыжып, политический билгир алатан клуб болотоны. Жаңыс ла чокым билгирлер алатан эмес, жашөскүримди идейный тазыктыратан, жүрүминде кыйа баспай баратан ууламжы беретен политический клуб болор учурлу. Политклубта турушкан жиит уулдар ла кыстар көп нургуны алдынан бойы үренерине кичеенип жат. Политклубтардын ижин андый амадула төзөп албазабыс, олор бойынын учурын жылытар, жашөскүрим жылбиркеп үренбес.

Политклубта өткөн кажы ла үредү теория жаңынан билгирди кожор, клубтын члендери үренип-билип алганын иште, эл-жоннын текши керектеринде тузаланарга жылбиркеер учурлу. Кажы ла учуралда жаңы эп-сүме, жаңы арга табып тузаланарга кичеенер керек.

Клубта жашөскүрим жуулып алала, кажы бир политический керек аайынча блаажып, тартыжып, керижип отурар деп сананганы жастыра. Политклуб бойынын алдына андый амаду тургуспай жат. Бу учуралда дискуссия, блааш-тартыш деге-

ни — тургузылган сурак аайынча кажы ла кижы бойы сананганын, бойынын шүүлтезин, күүн-табын чыгара айдып туратаны. А пропагандист дезе оморды бириктирип, текши түп шүүлте эдетен кижы. Политклубта рефераттар, докладтар, кыска жетирулер белетеери, общественно-политический практика өдөри элбеде тuzаланылып јат. Ишти анайда тözözö, үредүде кажы ла кижы тын јилбиркеп ле соныркап туружар.

Политклубтарда текши политический керектерди, јашöскүримнин күч керектү сурактарын шүүшкениле, үренип билип алганыла коштой экономиканы, общественнын жүрүмин, партиянын ла комсомолдын ижин јангырта тözөйтөн јаан учурлу ууламјылдарды ла јербойындагы чокым керектерди шүүжип турары кыйалта јоктон керектү.

Политклубтарда ненин учун хозрасчетло, аренда иштеер сурактарды шүүшпес? Бу сурактар јашöскүримди соныркапай туру эмеш пе? Тын соныркадат. Ишти јангырта тözөйтөниле. хозрасчетло, аренда јашöскүримнин эмдиги өйдө бастыра жүрүми колбулу. Мында ишке тазыгатан, үрентен, специальность алатан, акча-јалды бийиктедетен, квартиралу болотон, баланы садка ла ясляга беретен бастыра керектер бириккен. Комсомол организациялар бу сурактардан туура барбай, оморды шак ла политклубтарда шүүжип, жүрүмде бүдүреринде туружар учурлу.

Чокымдап, јартап айтса, јашöскүримнин политический клубтарынын алдында телкем јол ачылып јат. Омор рок-музыканы, эмдиги өйдөгги ойын-јыргалды шүүжип баштайла — культуранын текши сурактарына, онон ары политический культураны јеткилдеер сурактарга једер. Ол тушта јиит уулар ла кыстар күнүн сайын тuzаланган сөстөрлө тартыжары јетпей турганын билип ийеле, марксизм-ленинизмнин классиктеринин шүүлтелерин, партиянын јөптөрин тuzаланарга кичеене берер. Кажы ла кижы бойынын шүүлтезин Лениннин үредүзи, революционный теория аайынча быжулап айдарга кичеенер. Ол тушта политический клубтар чике јолдо, омордын ижи једимдү деп айдарыс.

Је политклубтарды элбеде таркадар деп айдып тура, комсомолдордын политшколдорын ла семинарларын токтодорго база јарабас. Кажы ла учуралда јербойындагы айалганы, коллективтин, комсомолдордын кирезин, омордын ижин, задачаларын ајаруга алар керек.

В. ВДОВИНА,

**КПСС-тин обкомында политүредүнин
Туразынын консультанты.**

ТЕЛЕКЕЙДИН ЈУРУМИ

I. Чочыдулу керектер

Беш жарым мун жылдын туркунына Јердин үстинде 15 мун катап јаан ла оок јуу болгон, олордо үч жарым миллиард кижиге олгон деп ученылар чотогон. Кижиге табылып бүделе, өзүп келген бастыра јүрүминде јуу јок јүк ле 292 жыл болгон.

Александр Македонскийдин өйинде, онын согында орто до чактарда калјурыган башчыларына баштаткан культуразы јабыс карачкы улус өөркөжөлө, алды-кийнин сананбай, келер өйдө не болотонун кичеенбей, бой-бойун өлтүрүп туратанын канайдатан эди.

А эмди не болуп јат? 1987 жылда бистин планетада болгон јуулардын тоозы онын алдында өткөн кажы ла жылда болгон јуулардан көп. Андый јеткер улустын культуразы айдары јок өнжип јаранган эмдиги өйдө болуп јат. Өткөн өйлөрдө болгон јуу-чактар кижиге канча кире түбек-шыра эдип, алкамык улус кырылып турганынан бойына јаан учурлу түп шүүлте эделе, јуулар кижиликтин јүрүминде качан да болбос эдип алар керек эди. Је јуулар болгончо.

«Телекейдин башка-башка јерлеринде болуп турган јуулардын кажызы ла бойынын јаан јеткериле бисти ончобысты чочыдып туру. Ол јуулар бүгүн тегин де түбек-шырадан айрылып болбой, чучурап јаткан јангы өзөчиге ороондордын јеринде өдүп турганы биске тын «кородолду» деп, М. С. Горбачев былтыр декабрь айда ООН-нын трибунынан айткан.

Јердин кандый да ыраак талазында адыжып баштаганы бастыра телекейге чочыду эдип, јангыланып таркайт. Албатылар ла ороондор бой-бойыла колбулу; бой-бойынан камаанду болуп брааткан эмдиги јүрүмде башталган јуу — текши түбек. Эки орооннын ортодо бүгүн башталган јуу-согушта эртен бир канча ороондор туружар, онын ары бастырателекейлик јуу боло берерден маат јок. Јуу эмдиги өйдө анчада ла јеткерлү. Ненин учун дезе, бүгүн бар ядерный јуу-јепсел бойынын ийдезиле экинчи телекейлик јууда тuzаланган бастыра јуу-јепселден 26 мун катап тын.

Ак сагышла кичеензе, керсү шүүлтеле албаданза блааш-тартышту кандый ла күч сурак аайынча амыр-энчү куучындажып алар арга барын калганчы өйдөги жүрүм көргүсти. Оныла коштой жөптөжөлө, кол салган эн ле быжу дегедий документтер алдынан бойы жеткерлү айалганы жоголтпойтонын ол ок жүрүм база керелейт.

Жуу-согуш болгоны удаган, аайына чыгарга күч боло берген блааш-тартышту керектер аайынча амыр-энчү куучындажып жөптөжөргө турумкай иш өдөр учурлу. Керектү болгожын, азийгы шүүлтелерди туура таштаарга, өткүрип турган политикадан мойноорго келижип јат.

Је оны ээчиде кол салган жөптөжүде айдылганын кыйа баспастан жүрүмде бүдүрети база јенил эмес. Мында турумкай иштенери, керектү боло бергежин, кол салган жөптөжү учун тартыжары, ээлгир шүүлтелү болоры керектү. Көп өйдинг туркунына куучындажып белетейле, оноң кол салган кийинде анда айдылганын жүрүмде кыйалта јоктон бүдүрөт кичеенбегенинен улам куру чаазын болуп артып калган жөптөжүлөр көп болгон. Анайда миллиондор тоолу улустын жүрүмин өлүмнен аргадап алгадый быжу аргалар тузаланылбады.

* * *

СССР-дин, США-нын, Пакистаннын ла Афганистаннын башкарулары Афганистанда амыр-энчүни јеткилдеери јанынан ООН-нын Генеральный качызынын чыгартулу кижизи турушканы ажыра куучындажып келеле, былтыр Женевада төрт жөптөжүге кол салгандар. Ол жөптөжүде Афганистанда јууны токтодоры ла амыр-энчү жүрүм јеткилдеери јанынан кажы ла ороон нени эдетени јарт айдылган. Жөптөжүлөр јууны токтодоло, Афганистанда јуулажып турган ийделер бойлоры куучындажып жөптөжөлө, элбек башкару төзөйтөн арга берген. Женевада кол салган жөптөжүлөрдө афган эл-јоннын бастыра калыгынын, анайда ок андагы блааш-тартышта кожо туружарга келишкен ороондордын јилбүлери ајаруга алынган.

Је Афганистандагы айалга азийдагы ла аайынча јеткерлү бойы артканча. Онын шылтактары Женевада кол салган жөптөжүлөр уян ла једикпестерлү болгонында эмес, кол салган ороондордын кезиги оморды бүдүрбей турганында.

Совет Союз өскө орондордын керектерине кириштейтен политика өткүрип јат. Бистин ороон бу политиказыла башка-

рынып, Афганистан аайынча Женевадагы жөптөжүлөргө кол салала, тургузылган график аайынча бойынын черүлерин Афганистаннаг жандырган. Совет башкару жөптөжүлөрдө бойына алынган молжуларды кыйа баспай бүдүрди.

Женевадагы жөптөжүлөрдү жүрүмдө бүдүрери жанынан Афганистаннын башкарузы жаан иш өткүрүп туру. Кабул жуулажып турган оппозицияла жөптөжүп биригер политика жарлады. Жуулажарын токтодоло, амыр-энчү жүрүм жеткилдеерге болуп, блаашту сурактардын көбизине жөпсинди.

Жөптөжүлөргө кол салган бастыра ороондор бойына алган молжуларын СССР ле Афганистан чылап бүдүргөн болзо, бүгүн кан төгүлбес эди. Жуу там тыгый берди. Амыр-энчү шүүлтелерге жөпсинер күүни жок оппозиция ороондо жаңды жуулап аларга амадап, Желалабад, Кандаргар, Хост, Кабул городторды ракеттерле аткылап туру. Башкарунын черүлери өштүнүн табаруларын туй согуп, көп улузын кородып, кайра сүрүрү. Анайда совет черү жана берзе, башкарунын черүлери жуулажып болбой жайрадыла берер, Кабулдагы жаң бойы антарылып каларына оппозиция иженгени бүтпеди.

Ол ок өйдө амыр-энчү жөптөжүп биригели, текши башкару төзөйли деген кычырулар Кабулдан улай ла жарлалып туру. Же оппозициянын башчылары ол кычыруларды угар күүни жок алгоны ологго болужып турган Пакистаннын ла США-нын политиказыла колбулу. Олор Женевада бойлорына алган молжуларын чек ундыйла, Афганистаннын керектерине кирижерин там тыгыйтылар.

США-дан келген мылтык-жепселди Пакистан алала, Афганистандагы бандаларга аткарып туру. Бандаларды үредип белетейтен лагерьлер Пакистаннын жеринде иштегенче. Калганчы өйдө Афганистаннын башкарузына удурлашкан жууларда Пакистаннын черүлери туружып жат.

Вашингтон Афганистандагы контрреволюцияга «Женүге жетире» болужарыс деп жарлады. США-нын администрациязы афган контрреволюциянын черүзине бойынын чыгартулу кижизин — посолын көстөди.

Афганистан аайынча Женевада кол салган жөптөжүни Пакистан ла США бүдүрбей турганы керегинде суракты Афганистаннын башкарузы эткен угузы аайынча ООН-нын жеткер жок болорын жеткилдеер Соведи шүүжип жат. Жөптөжүлөрдү үзерге жарабас. Ненин учун дезе, Афганистанда амыр-энчүни жеткилдеери керегинде ООН-нын Генеральный качызы турушканы ажыра кол салган жөптөжүлөрдү ээчиде телекейдин өскө дө жерлеринде болуп турган жуу-согуштарды, блааш-

тартыштарды жоголторы жанынан жөптөжип баштаган. Анайда Ираннын ла Ирактын ортодо жуу токтоды. Төс Америкада айалганы жымжадары жанынан иш башталды. Же эн ле же-димдү иш Түштүк Африкада өткөн.

* * *

Былыр декабрь айда Ангола, Куба ла ЮАР, СССР-дин ле США-нын жөмөлтөзиле, Түштүк-Африкада блааш-тартышту керектердин аайына чыгары, телекейдин бу талазында амыр-энчүни жеткилдеери керегинде жөптөжип алгандар.

Көп-көп жылдардын туркунына мында жуу болгон. Бастыра керектер Намибияла колбулу болуп турган. Баштапкы телекейлик жуунын алдында Намибия (ол тушта Түштүк-Күнбадыш Африка деп адалган) Германиянын колониязы болгон. Онон жууда жеңдиртеле, Германия бастыра колонияларын ий-лүйтарда ороондордын биригүзи болгон Лига Наций Намибияны башкарар мандатты ЮАР-га (Түштүк Африкада республикага) берген. Түштүк Африканын рассисттери Намибияга бойынын черүлерин кийдирип алала, улузын кулданып, байлык-жөөжөзин тоногон.

Намибиянын албаты-калыгы баштапкы ла күннен ала жайымданары учун тартышкан. Олордын тартыжузын Түштүк-Күнбадыш Африканы жайымдаар организация — СВАПО башкарган. Калганчы жирме жылдын туркунына тартыжу жуу-согушка көчкөн. СВАПО-нын мылтык-жепселдү отрядтары төзөлгөн.

Экинчи телекейлик жуунын кийинде Анголанын албаты-калыгы революцияга көдүрилеле, Португалиянын колонизаторларынан жайымданарда ЮАР-дын Намибияда турган черүлери контрреволюцияга — УНИТА деп биригүге болужып, Анголада революция тургускан жанга удурлажа жуулашкан. Анголада албатынын революцияда једип алган једимдерин ко-рулап аларына болужарга революционный башкарунын сураганы аайынча Кубанын жуучылдары акту бойынын күүниле болужып бардылар.

Анайда Африканын түштүгинде калганчы он жылда јаан жеткерлү айалга боло берди. Андагы жууда ЮАР, Ангола, Куба, СВАПО ло УНИТА көнү турушты. Жууны токтодоры, амыр-энчүни жеткилдеери керегинде суракты ООН-до көп шүүшкен. Былыргы жылдын учында андый жөптөжү эдилди. Кубанын Анголага болужып барган черүлери төрөлине јанып баштады. ЮАР-дын черүлери колдомдоп кирип алган Анголанын

түштүгиндеги жерлеринен чыкты. Намибияга жайым берери керегинде ООН-нын жеткер жок болорун жеткилдеер Соведининг резолюциясы быжыл баштапкы апрельде бүдүп баштаган. Же ол ло тарый Намибиянын түндүгинде ЮАР-дын черүлеринин ле СВАПО-нын отрядтарынын ортодо жуу ойто тынган.

Кубанын, Анголанын ла ЮАР-дин чыгартулу улузы база катап туштажала, жуулажарын токтодоры, Намибияны жайымдаар ишти онон ары көндүктирери керегинде план тургузып алдылар. Ол туштажуда СССР-дин ле США-нын чыгартулу улузы база турушты.

План аайынча СВАПО-нын отрядтары Намибияда выборлор өткүреле, башкару тударына жетире Анголанын жерине барар учурлу.

Түштүк Африкада жуу токтогоны, амыр-энчү жүрүм жеткилделгени, Намибия колониализмнен жайымданып баштаганы — телекейдин жүрүминде жаан учурлу керек болуп жат.

Анайдарда, жууны токтодоры, амыр-энчүни жеткилдеери керегинде жөптөжип те алган кийинде, жөптөшкөнни жүрүмде бүдүрери күч болуп, жуу ойто башталып турганын бис Афганистанда ла Намибияда көрүп турус. Же кезик жерлерде андый болуп турганы телекейде өскө райондорло жуулажып турганын токтодор жолдо буудак болбос учурлу. Узак ойгө тыгып келген блааш-тартышты, жуу-согушты жагыс уула токтодып болбойтоны жарт. Жөптөжү, договор кандый да жакшы болзо, ого жөпсинбеген улус жаантайын бар.

Андай да болзо, бүгүнги күн телекей жагы политический шүүлте эдип баштаган ой болуп жат. Жер үстинин башка-башка талаларында блааш-тартышту керектердин аайына чыгган жолдор ачылды. Бүгүн Иран ла Ирак ООН киришкени ажыра он жыл өткөн жууны токтодоло, амыр-энчүнин договорын эдерин шүүжип турулар. Кампучияла колбулу керектердин аайына чыгар аргалар табылып келди. Никарагуада тын блааш-тартыш аайынча амыр-энчү жөптөжөр айалга боло берди. Төс Американын ороондорынын президенттери Сальвадордо туштажала, жөптөжип алганы бу райондо амыр-энчүни жеткилдеер төзөлгө белетеди. Эң ле удаган ла жаан жеткерлү боло берген Жуук Күнчыгыштагы кызаланды жоголтор жол ачылары билдирет.

М. С. Горбачев Кубанын Национальный Ассамблеязындагы куучынында кезик жерлерде болуп турган жуу-согушты токтодоры эмдиги ойдө кыйалта жоктон бүдүретен задача деп айткан. Андый жуу-согуштар коркышту жаан жеткерлү бол-

гонын жүрүм көргүзөт. 1945 жылдан ала (экинчи телекейлик жуу божогон кийинде) анда-мында болуп турган жууларда 22 миллион кижиге корогон. Эң ле коркыштуу экинчи телекейлик жууда бежен миллионго шыдар кижиге өлөрдө, жуунун кийиндеги өйдө оок-теек жууда ол тоонун жарымы корооды.

Качан бир өйдө жер-телекейде жуу-чак жок, амыр-энчү жүрүм болор бо, жок по? Болор учурлу деп, социализмнин ороондору айдып турулар. Ого нени эдер, неден баштаар керек? Совет Союз 2000-чы жылга жетире ядерный жуу-жепселди жоголтор, черүүлери ле тегин жуу-жепселди астадар программа жарлады.

* * *

Бу программаны телекейдин эл-жоны жарадып ла жөмөп туру. СССР-дин ле США-нын ортодо жөптөжү аайынча эки ороон орто ло жуугына учур ракеттерин жоголтып жадылар. Табару эдетен стратегический жуу-жепселди 50 процентке астадар, химический жуу-жепселди жоголтор жөптөжүлөр белетелип жат.

Телекейде амыр-энчү болоры Европада тын камаанду. Континентте эки катап телекейлик жуу башталган. Эң ле көп жуу-жепсел, черү мында жуулган. Жуу-жепселди астадарын, айалганы жымжадарын шак ла Европада баштаар керек деп, социализмнин ороондору шүүп турулар.

Бойунун амадузын жүрүмде бүдүрерге Варшавадагы Договордо турушкан государстволордын өскө ороондорло керектеринин министрлери 11—12 апрельде Берлинде тушташтылар.

Жуунда најылык государстволор Европанын ла бастыра телекейдин алдында турган жаан учурлу задачаларды бүдүрөтөн жолдорды ла аргаларды шүүштилер.

Бүгүнгү күнде Европада не болуп жат, айалга кандый? Онын жерин ядерный жуу-жепселдерден арчыыр иш башталды. Американын ла Совет Союзтын мында турган орто ло жуугына учатан ракеттерин Вашингтондо кол салган Договор аайынча жоголтып жат.

Же Европада ядерный жуу-чак башталар жеткер жоголголок. Ненин учун дезе, тактический ядерный жуу-жепсел артканча. Беш жүс километрге жетире учур бу ракеттер көп улус журтаган жерлерде тургузылган. Кер-мар жуу башталза, шак ла бу ракеттер көп улусты кырып өлтүрер, бастыразын жемирип өрттөөр жеткерлү.

Варшавадагы Договордын Организациясында турушкан госу­дарстволор ол жеткерди жакшы билип, Европада бар так­тический жуу-жепселдер керегинде жуук ойдо куучындажып баштаар шүүлте эттилер.

Социализмнин ороондоры эткен жаңы баштанкайды бас­тыра телекей жарадып укты. Варшавадагы Договордын Орга­низациясы Берлинде эткен жаңы шүүлтени НАТО-нын штаб­квартиразында бастыра жанынан теренжиде шүүп көрөлө, удатпай чокым кару берер учурлу деп, Англияда «Гардиан» газет бичип туру.

Же Вашингтон ло НАТО-нын штаб-квартиразы бүгүн ай­дып турганында жарадып, жөпсинип турулар деп айдар арга жок. США-нын коруланар министри Чейни Варшавадагы До­говордын госу­дарстволоры эткен шүүлтени ол ло тарый жа­ратпады. Вашингтондо бу суракты НАТО-нын генеральный качызы Цернер ле США-нын президенти Буш шүүштилер. Туштажу өткөн кийнинде Ак Туранын чыгартулу кижизи со­циализмнин ороондорунун шүүлтезинде жаңы неме жок деди. Ол ок ойдо Вашингтондо НАТО-нын башчызынын ла США-нын администрациясынын ортодо жоголтылып жаткан орто ло жуугына учатан ракеттердин ордына тактический ядерный жуу-жепселдерди көптөдөрүн ле жагыртарын шүүшкендер. Олордын андый политиказын телекейдин эл-жоны жаратпай жат. Жуу-жепселдерди, анчада ла ядерный жуу-жепселди астада­ры, оноң ары жоголторы — ойдин некектези.

2. Социализмнин Азиядагы ороондоры жагыртулардын жолында

Вьетнамнын компартиясы орооннын экономиказын жаан жедимдү эдип аларга промышленностьто, журт хозяйстводо, транспортто ло садуда ишти төзөөрин жагыртып баштады. Орооннын түндүгинде иш аайлу-башту болуп көндүгип кал­ган болордо, социализмнин жолына жуукта жаңы турган түш­түктеги жерлерде керектер өскө. Анда өмөлик ле госу­дарствон­нын хозяйстволорыла, предприятиелериле коштой туш улус тагынан ээленип иштеери, өскө ороондордын акча-жөөжөзи­ле төзөлгөн предприятиелери иштеери тыгып туру.

Анайда товарлар эдери көптөди, акчанын баазы жабыза­ры токтоды, хозяйствоны башкарарында бюрократизмди, карындайтанын жоголтор жол ачылды. Коммунисттерге мын­дый айалгада эл-жонды башкарары жеңил эмес. Бир жа

нынан улустын акча-жөөжөзине телкем јол берген, экинчи јанынан рыноктын, туш капиталдын закондоры социализмнин ээжилерин тумалап салбазын деп кичеенер керек. Јүрүмде боло берген бу керектер, турган задачалар аайынча идеологический, партийный ишти тözöör керек.

Экономика өңдөйип баштаганыла кожо једикпес-тутактар база көрүне берди. Төрт миллион кижилү Хошимин городтогы керектерди алалы. Город бүгүн орооннын промышленный продукциязынын төртинчи үлүзин, улуска керектү көп товарларды эдип јат. Је экономикада реформаларла кожо учреждениелерде, башкаруда улустын тоозы чик јок астаган. Производствонун бойында механизация ла автоматизация болуп турганынан улам ишмекчилердин јери база астап туру. Онон улам городто иш јок улустын тоозы көптөй берди.

— Је андый да болзо, городто јүрүм, текши айалга кажы ла күн сайын там ла јаранып туру — деп, партиянын горкомында пропаганда ла агитация бөлүктин заведующийи н. Зыонг Динь Тхао айдат. — Товарлар эдери көптөйт. Садуда аш-курсак, промышленность эткен товарлар көп. Гран ары јаныла саду башталды. Је јангыртулардын эн јаан једими — демократия элбегени, бастыра керектерде јажыды јок боло бергени.

Јаңы айалгада көп улус эп-јоксына бердилер. Азийский партийный органдардын ижи, једикпестери керегинде јангыс ла коммунисттер билетен. Эмди јастыралар, озор учун бурулу башчылар керегинде газеттерде улай ла јарлалат. Је кезик журналисттер, газеттер өдө коно до берип турза, ачык критика партийный ла хозяйственный ишти јарандыраарга тын болужат.

Вьетнамда «алтынга бодоштыра чотозо», «алтынга көчүрзе», «каланды алтынла төлөди», алтынла колбулу өскө дө сөстөр бүгүн көп учурайт. Онын учуры мындай. Вьетнамда промышленностьын аргазыла алтынды алып болбос, сууларды јараттай алтын ас учурап турган көп јерлерде улус эмезе бир канча кизи өмөлөжип, алтын казып аларына јөп берген. Улус алтындап турган јерлер орооннын күнбадыжында кырларда анчада ла көп. Вьетнамнын акказынын — донгтын баазы бийиктеп ле јабызап турган өйдө алтынла чотожоры элбеде таркады. Алтыны көп улус бойларынын предприятиялерин ачып јат.

Хошимин бистин Ленинградла карындаштык колбулу. Озор эмди ортоктошкон предприятиялер төзөп баштадылар. Ленинград Хошимин јаар жүзүн-башка сырьены, темирлерди,

бөстөрди аткаары, Хошимин Ленинград жаар кийим, өдүктөр, мебель, спортивентарь, эмдер аткаары керегинде жөптөжү эдилди.

Вьетнамда башталган жаңыртулар бистеги жаңырта төзөшкө түңгей. Эки ороон бу иште ченемел алыжат.

* * *

Калганчы өйдө СССР-дин ле КНР-дин ортодо колбулар жаранып баштады. КПСС-тин Төс Комитединин Генеральный качызы нөкөр М. С. Горбачев Владивостокто ло Красноярскта жарлаган программа аайынча эки орооннын гранынын жаанында өмөлөжөри элбеп башталды.

Ол колбулар бистин Приморский крайдын Пограничный районуна элбеп турганын алалы. Приморьеде бу район — журтхозяйственный, анда жаан промышленность жок. КНР-дин Хейлунцзян провинциязыла эки жүс километр текши гранду. Райондо иштеер улус чек жедишпей жат. Жедикпес-тутактардан улам улус жүре берип турган. Улус журтап жадар ла иштенер айалга күч.

Районнын башкараачылары крайисполкомнон жөп алала КНР-дин, Хейлунцзян провинциязынын башчы ишчилериле районнын төс журтында кирпич эдер завод тудары керегинде куучындашкан. Олор былтыр тоолу айлардын туркунына жылына 20 миллион кирпич эдер завод тударына жөпсиндилер. Крайагропром бойынын бастыра заводторында жылына 12 миллион кирпич эдип турган. Мында кыдаттар кыска өйдин туркунына андый жаан завод тудары баштап аланзулу болгон.

Онон ноябрь айдын учына жетире завод тудар иштин көп нургуны бүткен. Кышкыда иш токтогон. Баштапкы апрельде иш ойто башталды. Эмди 1-кы июньда кирпич эдери башталар.

Бистин Приморьеде ле коштой турган Китайдын провинциязында жер түп-түңгей. Күннин аайында башказы жок — изү жай, соок кыш. Же кыдаттар көптөдө өскүрип турган продукция бисте ненин де учун өспөй турган. Мында кыдат крестьяндардын узы ла иштеңкейи билдирет. Онын учун Пограничный районнын райисполкомы «Барановский» совхозтон жаан эмес жерди кыдаттарга арендага берген. Былтыр жөптөжү эдерге тапту узак өй өдөрдө жаскы иш бир эмеш орой башталган. Андый да болзо, кыдат крестьяндар бир гектардан орто тооло 552 центнерден огурчын өскүрип жуунаттылар. Бисте дезе, көп лө болзо, 150 центнерден жуунадып турган.

Олор өскүрген узун огурчындарды бисте улус кичееп албай жат. Онын учун кыдат арендаторлор быжыл бистин улуска жараган кыска огурчындарды өскүрер. Бистин улус кыдаттарды арбуз өскүрүп көрзин деп сураган. Ненин учун дезе, Приморьеге арбузты Узбекистаннан экелип жат. Сүреен ыраак жерге тартып жетирген арбузтын баазы бийик, ого үзеери көбизи жолой үрелип жат. Жербойында өскүрүп турган «огонек», «стокс» сорт арбузтар тату эмес, бескези 1,5—2 килограммнан ашпай жат. Былтыр кыдат крестьяндар «Барановский» совхозтон арендага алган жеринде жаскы ишти бир ай орой до баштаган болзо, кажызы ла 10—12 килограммнан амтанду, тату, жараш арбузтарды бойынын үрениле, технологиязыла өскүрүп жуунаттылар. 652 тонн талдама продукция жербойындагы магазиндер ажыра садылган.

Мында жаңыс ла көп продукция алып турганы эмес, совет ле кыдат крестьяндар бой-бойынан үренип, ченемел алышыны жаан тузалу. Кыдаттар бистин совхозторыста ла колхозтордо, туш улустын бойынын хозяйствозында иш төзөлгөниле соныркап танышкылайт. Бис олардын эп-сүмезине үренип жадыс. Темдектезе, огурчын ла арбуз — жылу сүүчи культуралар, а бисте жаскы күндөр соок ло узак турат. Кыдаттар бойынан сүреен жука полиэтилен пленкалар экелип, оныла грядкаларды жабала, эки күн кыра жаар баспаган. Пленканын алдында жер терлеп, түрген жылый берерде үрен салып баштадылар. Крестьянин гряданын эки жаңыла базып, пленканы сабарла өткүрө кадайла, 2—3 сантиметр теренде үрен салала, үстинен бир ууш тобрак урат. Өзүм 30—40 сантиметр өзүп келген тушта узуны жарым метр казык кадайт. Огурчыннын бүри ол казыкты өрө оролып өзөр. Түжүм жуунадарда крестьянин бөкөйбөй жат, ас чылаар. Огурчындар ончозы ару, жунары, талдаары керек жок.

Кыдаттар өскүрүп алганы бастыразы чотто. Кажы ла крестьянин бойында бескелү. Табыштырган продукцияны ол бир граммга жетире чотоп жат. Бир катап автомашинага арбуз коштогон. Оны бескелеп алган кижиде не де келишпеди. Бисте керек беди — магазинде катап бескелеп ийбей дейле, колло жаңып ийер эди. Же кыдаттар арбузтарды ойто түжүреле, бачымдаш жоктон катап бескелейле, жастырганын жартап алдылар. Олордо түжүм жуунаткан кырада өскүрүп алган ашла кем де кемди де күндүлебей жат. Амзаарга турган болзон жип көр. Же озо акчазын төлө. Тегин неме жок. Бисте анайда эдетен болзо...

Быыл кыдаттар Приморьенин Пограничный районында маала ажын өскүрөр 500 квадратный метр теплицалар, 1200 уй турар алты кажаан, автостанция тудуп баштадылар. Оны ээчиде магазиндер, ресторан, гостиница, журттарда туралар, медпункттар, школдор, клубтар тудар жөптөжү эттилер. Хейлунцзян провинция биске иштеер улусла болужып, бистен агаш, цемент, балык алып јат.

СССР-дин Китайла гранында өскө дө јерлерде андый колбулар там ла тыгып туру. Эки јаан социалистический государство, олордын улузы өмөлөжип, нак јадатан өй келди.

Н. ТОДОШЕВ.

1918 ЖЫЛДА 8 ИЮНЬДА УЛАЛУДА КОНТРРЕВОЛЮЦИЯ ЖАНДЫ АНТАРГАНЫ

Октябрьдагы революциянын жөнүзүниң кийинде Россиянын төс губернияларында ла Сибирьде он эсерлерден баштайла, буржуазияга, помещиктерге ле монархисттерге башкарткан жүзүн-жүүр контрреволюционерлер толгылап келген. «Бастыра буржуазия учы-кыйузынан ала бого жуулган» — деп, В. И. Ленин бичиген (Соч. толо жуунтызы, 39 т., 40 стр.). Советтерге удурлашкан аскын-тоскындар Туулу Алтайда да ас эмес болгон. Азыдан бери Паспаулда жаткан Василий Григорьевич Чичкановтын 1959 жылда 1 декабрьда айткан сөзү ла болзо, бу журтта 1917—1919 жылдарда орус, немец, еврейлерге укту помещиктердин беш билези журтаган. Олор бир де иш этпей, теп-тегин жаткылаган. 1919 жылдын декабринде бу жерлерде партизандар тартыжу баштаарда олор мынан кайдаар да качкылай берген.

Каракорумнын управазында помещик болгон Горащенко, бир барон ло бир граф иштеп арткан. Алтайдагы горный деламанын, онын соңында Каракорум управанын качызы Вильдгрубе деп кижиге болгон. Онын Совет жанга удурлашту кылык-жанын Барнаулдан Улалуга ийген телеграмма керелейт. Вильдгрубе немецкий черүүлөрдүн Украина жаар ичкерлеп келеткенине, Советтердин Республикасына коркыду эдилеп турганына ачыгынча сүүнип турган. Каракорумда иштеечи улус болуп көп акгвардейский офицерлер жуулып алган. Олор Сибирьдеги эсерлердин ле акгвардеецтердин организацияларыла жажытту колбулу болгон. Алтайда олордын төс уйазы Барнаулда болгон. Офицерлер Улалуга 1918 жылда март айдын учында келгендер. Олор Омсктогы төс жерден акча ла жакарулар алып тургандар.

Бийсктеги Совет Туулу Алтай Каракорумдагы округ болуп бөлинерине ле алтайлар тагынан башкарынып жадарына жөпсинбегенинен улам, Бийск ле Улалунун ортодо кату удурлаштар башталган, учы-учында керек Березовкада мылтык-жепселдү жуу-согушка экелген. Ол кырыш-согуштын шылтагы Бийсктин отряды Быстрянка ла Березовка журттарда контрибуция жууп баштаганынан улам болгон. Бу журттардан

Улалуга комыдалду улус келген. Каракорумдагы управа бу журттар Каракорумнын округына кирип туру, «анда јаткандарды тоноштон айрып алар» деп шылтактанып, ол журттар јаар бойынын инструкторы Залесскийге башкарткан гвардеецтердин отрядын ийген. Залесский учында акгвардеец офицер болуп калган. Каракорумдагы отрядта база бир канча офицерлер бар болгон.

Согында Залесский мынайда бичиген: «Мен 18 кижі јууп алала, Березовка јуртка атангам, анда болгон адыштардан улам олүм болгон, эки кижі олјого кирген. Мынайып бис совет јанла мылтык-јепселдү тартыжу баштаганысты билип, бис земский управа јогынан бойыбыстын группабысты төзөп баштаганыс. Бу кырыш-согуштын, анайда ок Мыйтудагы керектердин аайына чыгарга Күнбадыш-Сибирьдеги ишмекчилердин, солдаттардын ла крестьяндардын депутаттарынын Советинин комиссары Соболевскийди алдырткандар. Мен ого таштажарынан кыйыжып тургам, ненин учун дезе, удабас каруузына тургузыларымды билгем».

Каракорумдагы управа Бийсктеги Советле мылтык-јепселдү согуш баштайла, Залесский ле онын группазынын албаныла Каракорумнын грандарын корулаарга туруп чыксын деп, Алтайдын эл-калыгына кычыру эткен. Онын ла кийинин Улалу дөөн коштой журттардан реакционный ийделер келери көптөгөн.

Березовкадагы керектерле колбой, Бийсктеги Советтин башкараачылары Каракорумнын автономиясын оодо согор деп јөптөшкөн. Бу амадула Улалу јаар мылтыктарлу, керек дезе уймылтыктарлу кызылчерүчилердин јаан отряды ийилген. Өскөртө айтса, Бийсктеги Совет национальный сурактын аайына мылтык-јепселдү ийде-күчле чыгарга сананган, бу дезе Совет јаннын политиказына ла Наркомнацтын јаарузына келишпей турган. Бу Бийсктеги Советтин јаан јастыразы болгон. Је јангыс ла Алтайский губисполкомнын ла Күнбадыш Сибирьдеги облизполкомнын, анайда ок Москвадагы Лениннин башкарузынын јара киришкени кан төгүлерин ле алтай албатынын совет автономиясын јоголторын токтоткон.

Бийсктеги Советтин ле онын отрядынын кылыктарына удурлажа, Каракорум Москвадагы Совнаркомго мындый телеграмма ийген:

«Бийсктин Кызыл Черүзи Алтайдын Советине кирип турган Каракорумнын јериндеги јонго калан салып, базынып јат... керекти јартаарга ийген отрядысты аткылаган, эки ки-

жи өлтүрткен, шыркалаткан улус бар. Бийсктеги Совет болушка уймылтыктар ийген. Алтайда партизандардын отрядтары тзззлип, албаты тзймеп јат, јалан ижин токтодып койгон. Мынан ары кан тзгзрин токтодорго амадап, Бийсктин Совдепине Каракорумнын јеринен кызылгвардеецтерди чыгарзын деген јакару берзин деп сурап турус. Омсктон ло Губсовдептен комиссарлар ийзин деп сураганыс. Бийскте бистин телеграммаларды јоголтып койбозын деп, Барнаулдан согуп јадыс. Каракорум — Алтай исполкомнын члени Манеев».

Каракорумнын Москвада Совнаркомго ийген телеграмманынын аайына чыксын деп, оны ичбойындагы керектердин албаты комиссары Г. И. Петровскийге (1878—1958) ийгендер, ол дезе эки адресле мындый каруу соккон: «Бийсктеги Совдепке. Копиязы Каракорум — Алтай исполкомго: Бийсктеги Кызыл Черз Каракорум — Алтай Совдептин јеринде башбиленип калан салып, Алтайдын јонын базынып јат. Мыны токтодоры јанынан тзрген иш зткзригер. Шылтагын јетиригер. Наркомвнудел Петровский».

Каракорум ла бийчандардын ортодо согушчан зктзмди токтодорго, анайда ок јангыдан мылтык-јепселдз кырыш-согуштарды болдыртпазы јанынан тзрген иштерди Алтайдагы губисполкомнын председатели, 1904 јылдан бери большевиктердин партиязынын члени Владимир Иванович Устинович ле Кзунбадыш-Сибирьдеги облисполкомнын комиссары, профессионал революционер, турумкай ленинец Г. К. Соболевский зткзргендер. Алтайда РКП(б)-нын ленинский национальный политиказын бздзрери јанынан анчада ла јаан иштерди Г. К. Соболевский зткзрген. Ол В. И. Ленинле эки катап тушташкан, Сибирьдин тзс ук калыгына анчада ла ажарынкай, уккур, кзззсек болзын деп, Владимир Ильичтен јакылта алган. Комиссар јангыс ла Каракорум ла Бийсктеги Совдептин ортодо блааш-тартышты аайлаар эмес, је Туулу Алтайдын Советтеринин Баштапкы съзздин белетеер јакылталу болгон. Советтердин съзздин Улалуда 1918 јылдын июнь айынын учы јаар зткзрер деп јзптзшкзндзр.

Съззди зткзрерине белетзлз иш чек башка политический айалгада, качан Совет јан текши тзззлип, губисполком Туулу Алтайды Бийсктеги уездтен тагынан башка јадар эдип бзлип койгон зйдз зткзрин ангылап темдектеер керек. Туулу Алтайдын Советтеринин Баштапкы съззди бу јердин албатыларынын историязына алтын страницаларла бичилеринде аланзу јок болор эди. Је бу съззди јууры ла алтайлардын

совет автономиязын тӧзӧӧри јанынан комиссар Соболевскийдин ле Сибирьдин ӧскӧ дӧ большевиктеринин ижин Сибирьде гражданский јуу башталганы ла Улалуда 1918 јылда 8 июньда јанды бусканы ӱскен.

Комиссар Г. К. Соболевский Улалуда болгон ӧйлӧрди соҕында мынайда эске алынган: «Управанын туразында болор тужымда мен онын штадында кӧп улус болгонына, је ол ло ӧйдӧ алтайлар ас болгонына ајару эткем. Оноп кӧрӧр болзо, Улалуда председатель Гуркинге баштаткан Каракорум — Алтай управа большевиктерге тоскырткан «Сибирский областной дума» деп контрреволюционный организацияла колбулу акгвардейский националистический организациянын меке кӧжӧгӧзи болгоны јарталган».

Улалуда акгвардеецтердин тӱймеенин башкаргандардыг бирӱзи поручик Золотарев соҕында ак офицерлер Каракорумды контрреволюционный антарышты белетееринде тузалганы ла оны Сибирьдеги Удурум башкаруга бириктиргени керегинде ачыгынча куучындаган. Акгвардеецтердин удурум јенӱзинин кийнинде ол «Алтайский луч» деп газетте (6 августта, 1918 ј., 11 №) мынайда бичиген: «Качан Сибирьдин Удурум Башкарузынын јуучыл организациялары јажытту айалгада болордо, мен большевиктерле тартыжарга керектӱ отрядтар јууп алзын деп, Каракорум јаар поручик Залесскийди ийгем. Ол амаду бӱтпей калган, је Залесский управанын каруулы деп сӱмеленип, албаты гвардиянын башкараачыларын јууп алган. Олорго мындагы јаткан кызылчерӱчилдерди бойлорынын ӧштӱлерн деп бодоп турган ӧскӧ ук улус кожулар аргалу болгон. Мынызын Березовка јурттын јанында болгон јуу-согуштар јарт керелеген...

1 июньда мен Улалуга келеле, јуучыл-революционный комитетти тӧзӧп баштагам, ол белетелип турган антарышта тӧс ийде болор учурлу болгон. Председателине подполковник Катаев, качызына Я. В. Плотников, эмди Алтайдагы губернский комиссардын болушчызы, тудулгандар. Каракорум Сибирьдеги Удурум башкаруга кирип јат деп бис быјыл 8 июньда, качан Барнаул ла Бийск большевиктердин колында болор тушта, јарлаганыс. Удурум башкарунын отрядтарыла 22 июньда бириккенис, онын кийнинде биске Плетневтин отрядын јоголторго болуш эдип мылтык-јепсел ле улус ийгендер».

Каракорумда эткен ижи керегинде поручик Залесский бойы мынайда куучындаган: «Управада социал-революционерлердин ле база кандый да социалистический группалардын улусы отурган. Онын председатели Григорий Иванович Гуркин

деп чотолгон, је онын камааны ас болгон, эн ле төс јерде Шатиловтын, Плотниковтын, Донецтин группазы турган. Удабай Шатилов төс јер дөөн јуре берген. Арткандары Плотников ло Донец болгон, ологго антарыштын кийнинде јуучыл керек аайынча специалист подполковник Катаев кожулган...

Улалуга келген ле бойынча мен јуучыл ячейка төзөөрин ле түймеенге белетенерин баштагам...»

Залесский бойынын јажытту ижин сүрекей ајарынкай өткүрүп, кырлар јаар амырап јүрөөчи ле јыргаачы болуп мекеденип јүрген. Офицерлер Улалунын монастыринин кыптарында јаткылаган, а управанын председатели јарлу јурукчы Г. И. Гуркин дезе онын ишке алган улүзы өскө јерлерде нени эдип турганын билбес те болгон... «Мен Улалунын тууразында јажытту эки јуунда турушкам — деп, Залесский кучынын улалтат. — Бис амадубысты Гуркиннен јажырып турганыс. Је национальный айалгаларды тузаланганыс. Антарыш түшта ла онын кийнинде национальный бөлүктөрү тууразында турган, олардын тагынан јадар деген амадузы коркышту шорлонгон, ненин учун дезе јан туурартынан келген офицерлердин колында арткан».

Ак чехтер Советтерге удурлаштыра түймеен көдүрер өйдө Каракорумнын айалгазы јебрендеги гректердин Трояны јуулап алган легендазына түнгей.

Бу легенданын учуры мындый. Троянский јуунын өйинде гректер шибее-город Трояны јуулап аларга, сүмелү Одиссейдин шүүлтезиле агаштан јаан ат эделе, оны шибеенин стенизинин јанына тургузып койгондор. Агаш аттын ичинде јуучылдар јажынгылап алган. Јилбиркек трояндар атты кудайдын энчизи туру дежеле, шибеенин ичине кийдирип алгандар. Грек јуучылдар түнде аттын ичинен чыгала, паратаны ачып, јуучылдарын кийдирип келгендер. Троя колго кирген. Бу учуралда Каракорум ла Троянын салымдары јуук, түнгей.

Каракорумнын управазы бичикчи улус јок болгонына тын кыстадып, суранган ла кижини бойына јуудып турган. Олор дезе Улу Октябрьдын јенүзинин кийнинде иш јок артып, Сибирьдин аалга јерлери јаар качып барган, Советтерге удурлашкан аскын-тоскындар болуп калган. Ологго јажынып алган јерлеринен чыгарга ак чехтердин Мариинскте, Новониколаевскте (эмдиги Новосибирскте) ле Сибирьдин ле Поволжьеинин өскө городторында көдүрген түймеени јарамыкту кычыру болгон.

Шак анайда Каракорум «качкын офицерлердин колына» кирип, советтер деген көжөөзин уштып чачала, Совет јанг-

нын өштүлеринин жанына бүткүлүнче жайыла берген. Ол албатынын жылбууларын уят-майат жоктон садып ийген. Чокымдап айтса, Каракорум жайым ла тагынан жадары учун алтайлардын тартыжуга көдүргөн маанызын уятка салган. Каракорум ол мааныны национально-жайымданар кыймыгунын тууразы жаар таштап ийеле, Сибирьде ак-жжыл маанынын алдына жуулган садынчактардын жанына туруп алган, ол мааныны согында эсерлер тuzалангандар.

Каракорумнын Совет жагнын өштүлерине ачыгынча кожуган Туулу Алтайда байлардын националистический бөлүктөри эсерлердин ле меньшевиктердин ийде-политический салтарына жайдыртып, контрреволюцияга көчкөннinin керези болгон. Андый арылык-бериликтин ле садыныштын учы-түби жарт болгон: Колчактын диктатуразы тургузылган согында Каракорумнын башкараачыларынын салымы коронду бжжогон. Каракорумнын управазынын председатели жарлу журукчы Г. И. Гуркин ле онын болушчылары Колчактын түрмезине киргендер, а управа бойы дезе акгвардеецтердин куйрукташ кошмогы боло берген.

«Каракорумнын историязы — Алтайдын аба-жжш кырларында жаг учун тартыжунын историязы — деп, партиянын Ойротский обкомынын баштапкы качызы П. Я. Гордиенко согында чын темдектеген (Новосибирскте 1931 ж. чыккан «Ойротия» деп бичикте). — Пролетарский революциянын өштүлери ойроттордын (алтайлардын) орус кожоимдарды, миссионерлерди, орус бийлерди ле полицайларын көрөр күүни жок болгон национальный табын тuzаланып, бу албатынын кезигин революционный күүн-тапту ишмекчилерге ле крестьяндарга удурлаштыра баштаган. Мындый жастыраларды ойроттор бойынын ачу-коронду ченемелинег жарт билип алгандар».

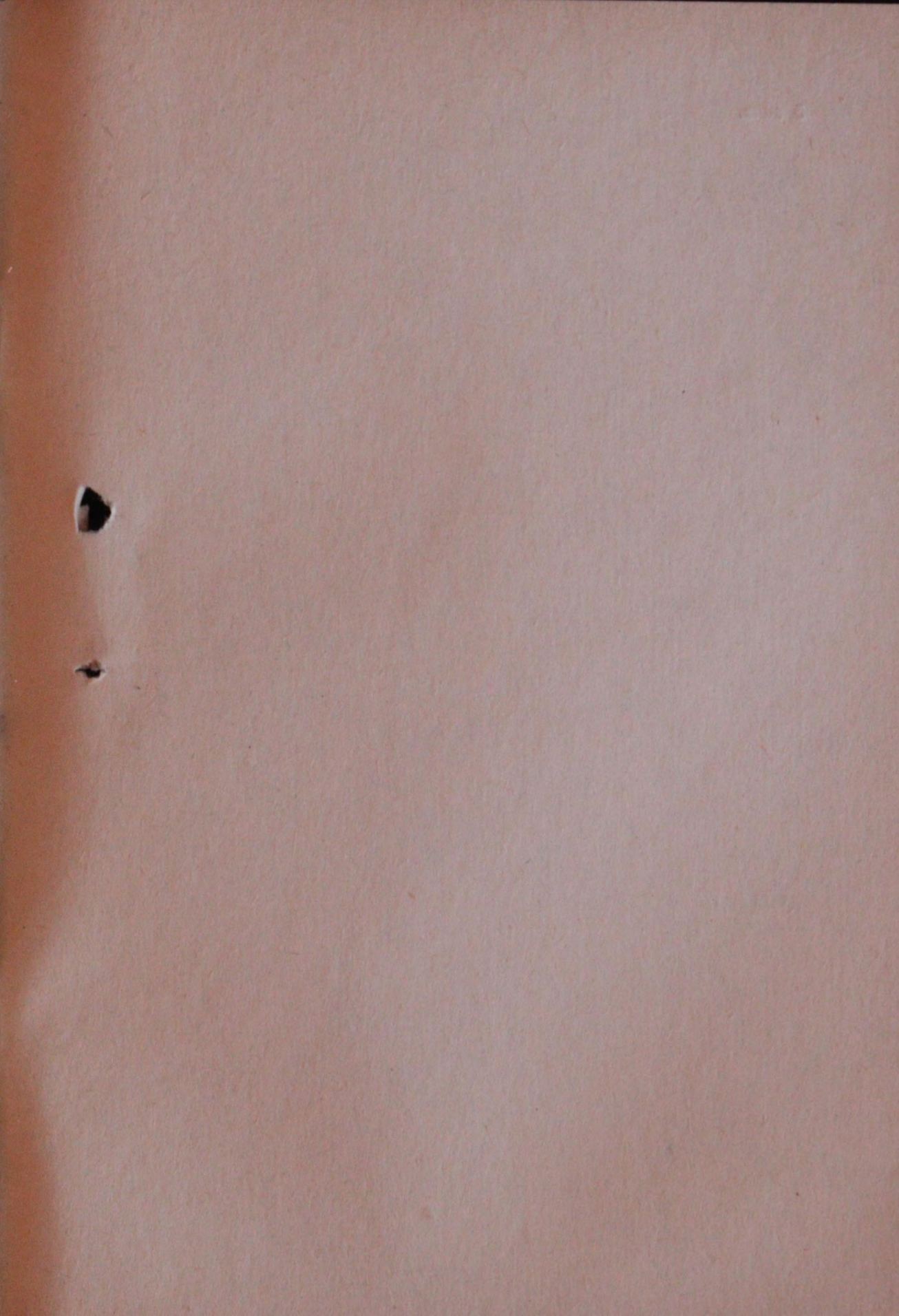
Андаый ачу-коронду салым ат-нерелү алтай журукчыга келишкен. Жажы жаанай берген Г. И. Гуркин акту жүректен айдынган: «Мен, эмди карган кижжи, политикада ченемелим ас болгонынан улам Совет жагга удурлаштырылган контрреволюционный керекке жайылгам. Улустын сүмезин угуп, Советтердин пролетарский жагына көп коронду аршамыгым жетиргем. Мен эмди бойымнын жастырганымды бүткүлүнче ондоп, совет жагнын ла Лениннин большевиктер партиязынын меге эткен жакшызын билип турум».

Журукчы бойынын жастыраларын ла бурузын чылазыны жок ижиле түзедип, бойынын албатызынын жагы жүрүми учун көп иштеген. Ол бичиктерге журуктар эдин, грамоталар, пла-

каттар бичиген. Атту-чуулу орус журукчы И. И. Шишкиннин жайалталу үренчиги бойынын билгирин, ченемелин ле узун жинт үйеге, Улалудагы областной художественный школдын үренчиктерине күүнзеп берген. Ол бойынын үренчиктеринин једимдерине акту јүректен сүүнип туратан. Журукчы бойынын албатызынын јайымына, социально-культурный өзүмде једимдерине тын сүүнип, мыны ончозын Улу Октябрь, Совет јанг, Коммунистический партиянын Ленин төзөгөн национальный программазы бергенин јарт билип јүретен.

Је Сталиннин бийлеген карануй өйлөри Сибирьдин јарамыкту журукчызынын ла Алтайдын патриодынын салымын табарбай өтпөди. 1934 јылда оны националистический биригүлерле колбулу болгон деп бурулагандар. «Күнбадыш Сибирьдин краевой јаргызы јүк ле кезедү эткен — деп, КГБнын Алтайский крайдагы управлениенин јааны Г. А. Баранов «Алтайский правда» газеттин редакторынын сурагы берген каруузында айткан. — Је 1937 јылда Гуркинди Япуниянын јакылтазыла шпионаж өткүрген деп, актуга бурулап јаргылайла, адып салгандар. 1956 јылда онын ады-јолы акталган».

С. Я. ПАХАЕВ,
исторический наукалардын кандидады

5 акча.